

SKICA STANJA POLITIČKE NAUKE U SRBIJI POSLE 1989. GODINE

Dušan Pavlović

*Fakultet političkih nauka,
Univerzitet u Beogradu*

Prethodno priopćenje

Primljeno: studeni 2008.

Sažetak Tekst izlaže interpretaciju koja bi pomogla političkoj nauci u Srbiji da se: (a) uspostavi kao nezavisna akademska disciplina koja ima sopstveni predmet i metod; (b) usaglasi sa trendovima, pristupima i metodima koji su trenutno dominantni u američkoj i evropskoj politikologiji, a koje zahteva tzv. bolonjska reforma. U tekstu se iznosi teza po kojoj trenutno razumevanje politikologije u Srbiji oskudeva u konceptima, pojmovima, paradigmatama i pristupima koji su izrasli iz metodološkog individualizma, teorije racionalnog izbora, socijalnog konstruktivizma i novog institucionalizma u društvenim naukama. Tekst skicira način na koji ti pojmovi i paradigme mogu da se uključe u nastavni program i politikološka istraživanja.*

Ključne riječi politička nauka u Srbiji, istorija političke nauke u Srbiji, politička nauka i ostale društvene nauke

1. Problem

Cilj teksta je dvostruk. Prvo, želim da ponudim skicu razumevanja političke nauke koja će pomoći političkoj nauci u Srbiji da se uspostavi kao autonomna nauka, tj. kao nauka koja ima nezavisan predmet i metod. Drugo, želim da pokažem na koji način se politička nauka koja se predaje na Fakultetu političkih nauka u Beogradu može usaglasiti sa disciplinama, metodama i teorijskim pristupi-

ma koji su trenutno u upotrebi u političkoj nauci u najvećem delu američke i evropske politikološke zajednice.

Razlog što to želim da uradim jeste taj što, po mom sudu, stanje političke nauke u Srbiji posle 1989. godine pokazuje da je proces harmonizovanja discipline sa ključnim oblastima, koje je preporučilo Evropsko udruženje za političku nauku, ostao formalno i suštinski nedovršen. To ima reperkusije kako na

* Rad predstavlja deo projekta br. 149036 pod nazivom "Podizanje kapaciteta političkih ustanova" koji finansira Ministarstvo nauke Republike Srbije.

nastavni program na Fakultetu političkih nauka, tako i na politikološka istraživanja uopšte.

Radovi srbijanskih politikologa uglavnom nisu glavne referentne tačke u objašnjenju političkih fenomena (kao što su politička i ekonomska transformacija, politička kultura tradicionalizma, biračko ponašanje, koncept države itd.) ili, ukoliko jesu, imaju problema da implicitno pokažu endogenost političkih ustanova i objasne autonomiju kolektivnog političkog delanja. Politikološke knjige i tekstovi su često trivijalni, deskriptivni ili prepričavaju očigledno. Retka su politikološka istraživanja i studije koje nešto objašnjavaju. Glavne radove o političkoj i ekonomskoj transformaciji u Srbiji posle 1989. godine napisali su nepolitikolozi – sociolozi (Lazić 1994a; 1994b) ili kulturolozi (Golubović *et al.* 1995). Iz njihovih radova je tokom 1990-ih godina izveden najveći broj indirektnih zaključaka o političkom režimu pod Miloševićem.

Nasuprot tome, politikološke knjige koje su se bavile analizom političkih ustanova i njihovom endogenom prirodom (Sekelj 1990) ili nastojale da teorijom racionalnog izbora objasne eksploziju nacionalizma posle 1989. godine (Gligorov 1994), prošle su tokom 1990-ih godina u naučnoj javnosti gotovo potpuno neapaženo. Iako je već bilo pokušaja da se oba prelomna trenutka u političkoj transformaciji Srbije (1990. i 2000. godina) objasne iz ugla metodološkog individualizma (Pavlović 2001; Antonić 2000, 2001, 2002), sociolozi i dalje ne žele da priznaju da se uzroci nastanka hibridnog režima posle 1990. godine i njegove propasti 2000. godine mogu objasniti bilo kako drugačije osim strukturalnim pristupom (Pavlović 2008).

Na drugoj strani, studenti koji završe Fakultet političkih nauka nisu upoznati sa nekim od najvažnijih koncepata i teorijskih paradigmi u političkoj nauci. Najveći broj svršenih politikologa nikada nije čuo za analizu javne politike (*public policy analysis*), ne mogu sa razumevanjem da pročitaju (a kamoli da napišu) tekst ili knjigu utemeljenu na statističkom istraživanju, nisu sposobni da prave poređenja fenomena između zemalja, ne mogu da izvuku nikakve zaključke o interakciji između ekonomskih i političkih ustanova, a po pravilu nisu u stanju da daju ni najosnovniju definiciju politike i političke nauke.

Postoji veliki broj razloga zbog kojih je to tako: politički, strukturni, kadrovski, finansijski, konceptualni, teorijski itd. U ovom tekstu baviću se samo jednim, koji verovatno dolazi na samom kraju uzročnog lanca. Tvrdim da je politička nauka u Srbiji hendikepirana time što još uvek propušta da utemelji svoje istraživanje u metodološkom individualizmu i što teško drži korak sa nekim od najdominantnijih teorijskih pristupa, kao što su socijalni konstruktivizam (posebno postmodernizam i feminizam), teorija racionalnog izbora i novi institucionalizam, koji zajedno sa strukturalizmom i kulturnim studijama dominiraju političkom naukom u poslednjih 50, odnosno 20 godina.

U ovom tekstu želim da ponudim identifikaciju glavnog problema i skicu reforme ključnih kurseva na Fakultetu političkih nauka u Beogradu. Ishod te reforme trebalo bi da bude uspešnija harmonizacija programa sa bolonjskim zahtevima, odnosno sa ključnim politikološkim disciplinama i njihovim sadržajem. Tekst skicira koherentan okvir za studiranje političke nauke, u kome su ključni kursevi izvedeni iz osnovnih

premissa i u kome discipline kao što su sociologija, filozofija, pravo i ekonomija nisu ključne same po sebi, već služe kao podrška ključnim kursevima.

2. Sociologija političke nauke pre 1989. godine

U Srbiji je, kao i u bilo kojoj drugoj bivšoj komunističkoj zemlji, političkoj nauci dugo bio porican autonoman status. Srbijanski društveni naučnici su političku nauku definisali kao nauku koja treba da se koristi znanjem i metodama drugih društvenih nauka, odnosno nauku koja nema sopstven predmet i, sledstveno tome, ne može da polaže pravo na naučni status. Jedan deo takvih politikologa političku nauku zove naukom o politici ili teorijom politike (Tadić 1996; Marjanović 1996; Simeunović 2002). Drugi deo je u najboljem slučaju spreman da prizna da postoje discipline koje se zovu politička ekonomija, politička filozofija (filozofija politike), politička sociologija, politička psihologija, politička istorija itd. Međutim, sve te discipline utemeljene su u drugim naukama koje su imale da kažu nešto o politici. Skup tih znanja čini nauku o politici, nauku koja se tako zove samo nominalno, ali koja nema sopstveni predmet i metod (Tadić 1996).

Takav razvoj događaja bio je razumljiv. Srbija, bivša Jugoslavija i ostale komunističke zemlje nisu imale istoriju političke nauke pre 1960-ih godina. Prvi fakultet političkih nauka osnovan je u Zagrebu 1962. godine, a drugi u Beogradu šest godina kasnije. Prvi predavači na oba fakulteta nisu mogli biti politikolozi, jer u tom trenutku nije bilo institucije koja bi ih odškolovala. Iako su neki od njih bili obrazovani u inostranstvu, prvi predavači u Beogradu bili su uglavnom pravnici, ekonomisti i filozofi.

To je prirodno dovelo do “kolonizacije” političke nauke od strane drugih disciplina. (Za paralelan proces u hrvatskoj političkoj nauci vidi: Kasapović 2007.) Koreni toga sežu do marksizma, oficijelne ideologije komunističkog perioda koja je tvrdila da sfera politike i političkih ustanova ne može imati autonoman status. Endogenost ustanova pogotovo je smatrana opasnom, a istraživanje političkih institucija je od strane mnogih srbijanskih politikologa obeleženo kao “formalizam” (Pašić 1982). U osnovi toga ležala je marksistička ideja da se ne možete baviti ustanovama ukoliko ne znate šta se nalazi ispod njih. Umesto toga, morate imati znanje o društvenoj strukturi i proizvodnoj sferi (što znači da morate da budete opremljeni dobrim poznavanjem sociologije i marksističke političke ekonomije). Tek onda možete reći nešto o političkim ustanovama, koje predstavljaju njihove refleksije. Sledstveno tome, kada to uradite, nećete tamo naći ništa autonomno.

To je potpuno u neskladu sa definicijom politike i političke nauke za koju je od presudnog značaja da pokaže endogenost političkih ustanova. Takav pristup ustanovama razvijen je u savremenoj politikologiji kada su Marč i Olsen objavili tekst “The New Institutionalism: Organizational Factors of Political Life” 1984. godine. U tom, i kasnijim radovima, oni pokazuju kako političke ustanove ne mogu da se razumeju isključivo kao odraz ili ogledalo društvenih snaga, već imaju zasebnu logiku funkcionisanja koja je od njih nezavisna. Političke ustanove mogu da utiču na ponašanje delatnika (March & Olsen 1984: 738).

Tako su stvari bile postavljene na početku. Razvoj je bio zavisn od pređenog puta, a prvi hendikepi mogli su se primetiti odmah, u nastavnom programu

koji je bio prepun nepolitikoloških kurseva (Čupić 2003: 55-155). Taj amalgam različitih nauka, koji se nominalno nazivao političkim naukama, a koji je izučavan na Fakultetu političkih nauka u Beogradu, nalazio se pod jakim uticajem strukturalizma. On ne samo da nije bio u stanju da proizvede autonomnost discipline, već ju je takođe sprečio da upotrebljava neke od najkorisnijih koncepata i pristupa (u eksplanatornom smislu) koji su nastali u politikološkoj literaturi, kao što su zatvorenikova dilema, Eurovljeva teorema nemogućnosti, stranačko nadmetanje izvedeno iz teorije izbora, logika kolektivnog delanja, pravljenje koaliciona, traženje renti, pravljenje ustava, birokratija itd., koji su vremenom našli široku primenu u uporednoj političkoj analizi, političkoj teoriji i teoriji o međunarodnim odnosima. Sledstveno tome, eksplanatorna moć političke nauke u Srbiji je u trenutku najvažnijeg političkog događaja od završetka Drugog svetskog rata – pada Berlinskog zida – bila veoma mala, što objašnjava zbog čega su sociolozi uspeali da se pokažu superiornijim u objašnjenju društvenih i političkih fenomena, nametnuvši strukturalno-kulturnu paradigmu kao dominantnu.

Čak je i politička teorija, prilično jaka disciplina na Fakultetu od sredine 1980-ih godina, propustila priliku da se upozna sa onime što se dešavalo u savremenoj političkoj teoriji godinama nakon što je Rols objavio *Teoriju pravde* 1971. godine, odnosno godinama nakon porasta uticaja postmodernizma i feminizma unutar političke teorije ranih 1980-ih godina. Teme i problemi koji dominiraju u savremenim raspravama o pravdi, prvi put su se zvanično pojavili u nastavnom programu tek 1994. godine, kada je Milan Podunavac objavio knjigu *Teorije o političkom sistemu*, dok se fe-

ministička socijalna i politička misao u nastavnom programu pojavljuje tek nakon 2000. godine, u vidu opcionog kursa za jedno odeljenje. Postmodernizam, koji je takođe imao veliki uticaj na političku teoriju i političku sociologiju se u vidu "postmodernog obrta" pojavljuje na kursu Politička sociologija na Fakultetu tek 2006. godine kada je prevedena knjiga *Savremena politička sociologija* koju je napisala Kejt Neš, a na kursu Sociologija 2007. godine kada je u obaveznu literaturu uključen udžbenik *Savremena sociološka teorija i njeni klasični koreni* Džordža Ricera.

Na neki način taj okasneli dolazak tema iz savremene političke teorije i odsustvo interesa za koncepte koji su izrasli iz metodološkog individualizma i socijalnog konstruktivizma bio je razumljiv. Zbog čega bi politikolozi istraživali uticaj racionalnog izbora i političkog nadmetanja na političko ponašanje i razvoj političkih ustanova ako su živeli u zemlji u kojoj je političko nadmetanje bilo zabranjeno? Zbog čega čitati Rolsa i Nozika u zemlji koja ne priznaje političke slobode? Zbog čega bi ideja smrti grandioznog metanarativa bila privlačna za srpskog politikologa sredinom 1980-ih, kada je grandiozni metanarativ u Srbiji u tom trenutku bio veoma živ i često opasan? Stoga ovde želim da se bavim periodom posle 1989. godine, to jest, periodom u kome su politikolozi imali podsticaj da šire svoje znanje i horizonte, tako što bi u svoja istraživanja uključili pristupe koji su im do tada bili nepoznati. Prema tome, ne tvrdim da se harmonizacija nije desila pre 1989. godine (bilo bi pravo čudo da jeste), već da je ona nedovršena 20 godina kasnije.

Glavna harmonizacija unutar nastavnog programa i politikoloških istraživanja posle 1989. godine, ostvarena je u

političkoj teoriji (koja svoje temelje ima u moralnoj filozofiji), teoriji o međunarodnim odnosima i donekle političkoj sociologiji (koje obe utemeljenje imaju u političkoj teoriji i teoriji društvenog ponašanja). Ostale discipline koje su utemeljene u društvenom ponašanju manje ili više zaostaju za trenutnim trendovima u političkoj nauci kako u pogledu sadržaja (glavnih tema), tako i u pogledu pristupa. Da bi uhvatila korak sa vremenom, politička nauka u Srbiji mora da obuhvati ono što smatram gradivnim blokovima političke nauke: metodološki individualizam, socijalni konstruktivizam i ideju endogenosti političkih institucija (što predstavlja srž novog institucionalizma). Jedino prihvatanjem tih teorijskih paradigmi, politikolozi mogu objasniti i braniti tezu da je funkcionisanje političkih ustanova, odnosno distribucija moći povodom raspodele oskudnih resursa u društvu predmet političke nauke.

Da ne bi bilo nesporazuma, ne želim da tvrdim da politička nauka u Srbiji mora da odbaci do sada dominantni strukturalizam, kulturalizam i stari institucionalizam, te prihvati da se utemelji isključivo u konceptima koji su proizašli iz metodološkog individualizma i socijalnog konstruktivizma. Ono što želim da kažem jeste da je u sadašnje razumevanje političke nauke u Srbiji neophodno uključiti nedostajuće koncepte, pogotovo u oblastima kao što su uporedna politička analiza, politička sociologija i politička ekonomija koje su dugo bile pod uticajem kulturnog i strukturalnog pristupa. Ne samo da je politička nauka nekompletna bez svih tih pristupa, već se bez njih ne može institucionalizovati kao autonomna nauka, tj. kao nauka koja ima sopstveni predmet i metod.

3. Stanje političke nauke na Fakultetu političkih nauka posle 1989. godine

Sušтина mog argumenta izložena je u ovom odeljku koji analizira političku nauku onako kako se ona predaje na Fakultetu političkih nauka u Beogradu. Smatram da je to izvor sa koga sve potiče. Ovde ću izneti kratku analizu sadržaja ključnih kurseva. Zaključak do koga ću doći jeste taj da, osim političke teorije, međunarodnih odnosa i donekle političke sociologije, najvećem broju ključnih kurseva nedostaju osnove bez kojih oni ne mogu da uhvate korak sa trendovima. Potom ću predložiti šta treba da se dopuni. Svestan sam da je moguće da će neki od zaključaka do kojih ću doći lično pogoditi neke od kolega koji drže nastavu na kursovima koje pominjem. Stoga želim unapred da naglasim kako bilo šta što sam napisao u ovom tekstu nije usmereno na ličnost, već isključivo na disciplinu i njen sadržaj. Drugim rečima, cilj teksta nije da se menjaju ličnosti, već da se menja sadržaj ključnih politoloških disciplina. Ako se neke kolege ipak nađu pogođenim ili uvređenim, unapred im se izvinjavam: to mi nije bila namera. Evo, dakle, nekih detalja u obliku skice.

Analiza javne politike. Nastavni plan Fakulteta političkih nauka u Beogradu ne sadrži kurs pod nazivom analiza javne politike (*public policy analysis*). U savremenim demokratijama, takav kurs ima presudnu važnost za političku nauku. Ne samo zbog toga što u demokratiji politika utiče na društvene odnose pomoću instrumenata javne politike, već i zbog toga što trenutna harmonizacija sa bolonjskim zahtevima počiva na ideji da fakulteti treba da budu više orijentisani prema ishodu, to jest, prema onome što se traži na tržištu. Ukoliko

beogradski Fakultet političkih nauka želi da ima komparativnu prednost u odnosu na druge slične (privatne) fakultete koji su u procesu nastajanja, on bi trebalo da ima barem jedno odeljenje koje se bavi školovanjem analitičara javnih politika. Sadašnje politikološko odeljenje trebalo bi da se transformiše u odeljenje za analizu javnih politika. Kursevi iz javne politike trebalo bi da studentima omoguće temeljno znanje o organizacionom ponašanju i načinu na koji funkcionišu javna administracija. Politikolozi koji odslušaju sve kurseve na tom odeljenju, po završetku studija bili bi sposobni da služe u javnoj administraciji i nevladinim organizacijama koje se bave unapređenjem posebnih javnih politika. Da bi to bilo moguće, diplomirani analitičari morali bi da imaju dobro znanje o glavnim elementima analize javne politike: metodama kojima se javne politike proizvode, njihovim instrumentima i ograničenjima, kao i tehnikama pomoću kojih ih je moguće evaluirati.

Inače, oblast analize javne politike nije nepoznata u Srbiji, samo što njeno jezgro nije smešteno na Fakultetu političkih nauka, nego u civilnom sektoru. Pre, a pogotovo posle 2000. godine došlo je do prave ekspanzije raznovrsnih nevladinih organizacija koje su se bavile različitim oblastima javne politike (kao što su državna samouprava, socijalna politika, ekologija i čovekova sredina, ljudska prava i prava žena, evropske integracije, ekonomska politika itd.). Jedini problem za beogradski Fakultet političkih nauka jeste u tome što on u toj ekspanziji nije učestvovao, ni institucionalno, ni kadrovski.

Metodologija i statistika. Fakultet političkih nauka u Beogradu poznat je po svojoj odbojnosti prema kvantitativnom istraživanju. U Srbiji između 1989. i

kraja 2008. godine nije napravljeno relevantno politikološko kvantitativno istraživanje. To je posledica činjenice da se na pomenutom fakultetu od 1976/1977. godine statistika ne izučava kao poseban predmet, već da je zamenjena kursom pod nazivom Metodologija političkih nauka (Čupić 2003: 73). Statistika je vraćena u nastavni program tek akademske godine 2007/2008. Danas samo jedno odeljenje (novinarsko-komunikološko) ima takav kurs u ponudi. Studenti koji su upisali druga odeljenja (politikološko, međunarodne odnose, socijalnu politiku) slušaju kurs iz metodologije političkih nauka koji brzo i površno prelazi čak i preko najelementarnijih statističkih koncepata. Problem sa statistikom bi se lako razrešio ako bi se svim odeljenjima ponudio poseban kurs iz te oblasti.

To, međutim, ne bi rešilo sve probleme sa metodologijom, jer studenti na Fakultetu nemaju prilike da se upoznaju sa glavnim metodološkim pristupima u političkoj nauci. (Za pregled glavnih teorijskih paradigmi vidi: Marsh & Stoker 2002). Na kursu iz metodologije studenti se uglavnom bave elementarnom logikom. Na njemu se, doduše, diskutuju neke teorijske paradigme od značaja za političku nauku, ali se diskusija završava sa funkcionalizmom i biheviorizmom kao dominantnim paradigmama. Da nema nekih drugih kurseva (npr. savremena politička teorija, sociologija, filozofija), studenti političkih nauka nikada ne bi čuli za postmodernizam, feminizam, interpretativnu paradigmu, teoriju racionalnog izbora i novi institucionalizam, što su sve paradigme kojima bi trebalo pristupiti iz metodološkog ugla.

Politička teorija. Kako je već pomenuto u odeljku 2, najusaglašenija je oblast političke teorije. Međutim, ta politikološka disciplina je prezastupljena u

nastavnom programu. Ona je na osnovnim studijama zastupljena sa čak pet kurseva: Uvod u političku teoriju (I godina), Istorija političkih ideja (I godina), Političke ideologije (I godina), Savremena politička teorija (II godina), Ženske studije i studije roda (III godina). Srbija nema potrebe za tako dobro obrazovanim teoretičarima (čija se čvrsta teorijska potkovanost plaća odsustvom praktičnih predmeta kao što je analiza javnih politika), čak i kada bi Fakultet nekako mogao da opravda tako veliki broj studenata koji upisuje svake godine.

Sadržajno gledano, svi teorijski kursevi odgovaraju savremenim trendovima u političkoj teoriji, osim kursa Uvod u političku teoriju čija struktura pre odgovara kursu pod nazivom Uvod u političku nauku.

Uporedna politička analiza. Oblast uporedne političke analize je trenutno jedna od vodećih politikoloških oblasti unutar koje su se u poslednjih 30 godina razvile i našle široku primenu neke od najznačajnijih teorijskih paradigmi za celu političku nauku: metodološki individualizam, interpretativna paradigma, novi institucionalizam.

Kurs pod nazivom Komparativna politika sveden je na analizu političkih sistema (što je u političkoj nauci poznato pod prevaziđenom paradigmom starog institucionalizma) i režima u tranziciji. Analiza političkih sistema ne bavi se čak ni konceptom upravljanja, što po nekim gledištima predstavlja srž uporedne političke analize (Kopstein & Lichbach 2008; Theen & Wilson 2004). Studenti koji slušaju taj kurs ne mogu saznati ništa o etničkim sukobima (u zemlji koja je prošla kroz etnički sukob tokom 1990-ih godina), metodološkim problemima uporedne političke analize (što je sasvim očekivano za nastavni program

u kome nema mesta za statistiku), formiranju država, političkoj nestabilnosti i sukobima, masovnoj političkoj mobilizaciji i procesiranju političkih zahteva. (Za pregled savremenih trendova u uporednoj političkoj analizi vidi Boix & Stokes 2007; Landman 2003). Sve te teme bi trebalo uključiti u kurs pod nazivom komparativna politika.

Politička sociologija. Fakultet nudi dva kursa iz političke sociologije. Kursevi su usmereni na koncept civilnog društva, političke moći, političkih stranaka i partijskih sistema, konsolidacije demokratije i modela demokratije. U njima se ne pominju teorijski problemi iz oblasti formiranja masovnih uverenja i masovnih komunikacija, modernizacije i društvenih promena, političkih vrednosti, političke participacije, a sami kursevi ne ulaze u nove debate o političkom ponašanju u kojima se fokus premešta sa strukturalnog na strateški koncept političkog ponašanja (Za pregled savremenih trendova u političkoj sociologiji vidi Klingemann & Dalton 2007; Nash & Scott 2001). Nastavni deo ovog kursa donekle je unapređen kada je u njega uključen deo knjige Kejt Neš o političkoj sociologiji. Međutim, jedno sveobuhvatnije praćenje trendova iz političke sociologije zahtevalo bi da oba kursa obuhvate sve navedene teme koje danas čine središnje istraživačke probleme političke sociologije. To bi moglo da se postigne ukoliko bi nastavni plan za oba kursa isključio oblasti i probleme koji prirodno spadaju u program uporedne političke analize (političke stranke i stranački sistemi; konsolidacija demokratije) ili u oblast političke teorije (modeli demokratije).

Politička ekonomija. Razvoj političke ekonomije je u poslednjih nekoliko decenija doživeo ogroman preobražaj.

Od klasičnog shvatanja po kome je politička ekonomija podrazumevala interakciju politike i ekonomije, danas politička ekonomija znači primenu ekonomskih metoda (ekonomske racionalnosti) na objašnjenje funkcionisanja političkog ponašanja i političkih ustanova (Weingast & Wittman 2006: 3). Istraživanja iz političke ekonomije su u poslednje dve decenije uradila dosta na promociji ideje endogenosti političkih ustanova, odnosno demonstraciji teze po kojoj političke ustanove utiču na političko ponašanje. Demonstracija te teze je, kako je već ranije pomenuto, od suštinske važnosti za autonomnost političke nauke. Otuđa nije iznenađujuće to što se jedna velika oblast u političkoj ekonomiji odnosno upravo na istraživanje funkcionisanja političkih ustanova (zakonodavna tela, nastanak vladajućih koalicija, funkcionisanje birokratije itd). Unutar te oblasti neka od najvažnijih pitanja su kako i u kojoj meri ustanove smanjuju transakcione troškove, uvećavaju predvidljivost, redukuju neizvesnost, indukuju stabilnost u ljudskim interakcijama itd. (Alt & Alesina 1996: 647). Agregacija preferencija, i ekonomska racionalnost u tom procesu, predstavlja drugu važnu oblast, dok se treća odnosi na teoriju javnog izbora koja se bavi državnim felerima, odnosno pokušajima države da ispravi tržišne felere. Poseban deo javnog izbora otpada na ekonomiju javnog sektora i javne finansije (*ibid.*: 660-669).

Na Fakultetu političkih nauka u ponudi se nalaze dva kursa koja pokrivaju oblast političke ekonomije. Kurs pod nazivom Politička ekonomija i dalje odslikava klasično shvatanje po kome je "cilj kursa pod nazivom *Politička ekonomija* da studentima pruži znanja o međuzavisnostima političkih i ekonomskih procesa". Najveći deo kursa posvećen je istoriji

ekonomskih ustanova i nešto malo makroekonomskim temama (platni promet sa inostranstvom). Čini se da bi tako zamišljen kurs više odgovarao nekom naprednijem nivou studiranja na kome se izučava istorija privrednih institucija.

Drugi kurs, pod nazivom Savremena politička ekonomija više je usaglašen sa temama i problemima kojima se bavi politička ekonomija. Na njemu nalazimo jedan broj tema iz oblasti teorije javnog izbora iz kojih se eksplicitno mogu izvući zaključci o tome kako se ekonomska racionalnost primenjuje na funkcionisanje političkih ustanova. Na tom kursu moguće je čuti za neka od klasičnih dela savremene politikologije kao što su Erouljeva teorija o cikličnom većinskom glasanju, Blekova teorija o srednjem glasaču, Daunsova rasprava o stranačkom nadmetanju, Rikerova teorija o formiranju koalicija, Kouzova teorija o transakcionim troškovima, Šelingovo delo o igrama koordinacije, čuveno delo Bjukena i Taloka o supervećinama i eksternalijama, Niskansenova knjiga o birokratiji itd. Ipak, i na tom kursu prevelika pažnja posvećena je mikro i makroekonomiji, što bi sve trebalo da bude deo posebnog podržavajućeg kursa iz osnova ekonomije (o kome će više biti reči u odeljku 4). Ali dokle god se na Fakultetu političkih nauka ne uvede kurs koji bi studente uveo u osnove makro i mikroekonomije, takvo rešenje je neizbežno i nužno.

Teorija o međunarodnim odnosima. Kurs pod nazivom međunarodni odnosi je, osim političke teorije, jedini kome nije potrebna temeljna revizija i adaptacija. Kurs je prilično unapređen kada je, kao obavezna literatura, u njega uključen srpski prevod knjige Džozefa Naja *Razumevanje međunarodnih sukoba* iz 2006. godine. Pored toga što se

na njemu pokrivaju glavne škole u međunarodnim odnosima (neorealizam, neoliberalizam), polaznici kursa imaju prilike da čuju za koncepte kao što su zatvorenikova dilema, kontrafaktualnost i endogenost ustanova. U njemu se takođe na zadovoljavajući način tretira paradigma socijalnog konstruktivizma u međunarodnim odnosima. Studenti međunarodnih odnosa su, prema tome, upoznati sa glavnim uvidima po kojima se ponašanje međunarodnih subjekata ne može objasniti isključivo pozivanjem na interes, već takođe na sredstva kojima se interes identifikuje, interpretira i konstruiše, kao i na institucionalni kontekst u kome se takvi interesi izražavaju, upotrebljavaju i revidiraju.

4. Podržavajući kursevi

Postoji jedan važan aspekt reforme koncepta političke nauke: politička nauka u Srbiji mora da bude institucionalizovana. Za razliku od američkih univerziteta gde politička nauka može da bude departmentalizovana, u Srbiji je neophodno da postoji barem jedan fakultet političkih nauka na kome se u programu nalaze sve discipline političkih nauka. U Americi se mogu naći odeljenja ili fakulteti političkih nauka koji su usmereni samo na jednu ili dve ključne političke discipline. Na primer, Harvard-ska škola za političke nauke usmerena je na analizu javne politike; na Kolumbiji dominira politička teorija, dok na Njujorškom univerzitetu i Kornelu dominira uporedna politička analiza. Osim toga, studenti koji studiraju političke nauke na nekom američkom univerzitetu, koji je organizovan po principu kampusa, a žele da prošire svoje znanje tako što će uzeti neke od podržavajućih kurseva iz sociologije, ekonomije, prava ili filozofije mogu naći takav program na dru-

gim odeljenjima unutar istog kampusa. Tako nešto, barem za sada, u Srbiji nije moguće. Student koji studira političke nauke u Beogradu, a želi da dobije neophodno znanje iz, recimo, moralne filozofije (koja predstavlja osnovu političke teorije) mora na istom fakultetu da ima takav kurs u ponudi. On ne može da ode na Filozofski fakultet i tamo prisustvuje istom kursu, a da mu se to prizna na Fakultetu političkih nauka. Prema tome, kao što su beogradski Pravni ili Ekonomski fakultet uspostavljeni kao institucije na kojima se na sveobuhvatan način proučava pravo ili ekonomija, a na kojima takođe postoje neke podržavajuće discipline, tako bi i Fakultet političkih nauka trebalo da zadrži podržavajuće kurseve koji su od suštinske važnosti za razumevanje ključnih kurseva političke nauke.

To nije jedini razlog zbog koga podržavajući kursevi na Fakultetu političkih nauka treba da postoje. Politička nauka je danas jedna hibridna nauka u kojoj se ukrštaju mnoge druge nauke (Dogan 1996). Ona je velikim delom sociologizirajuća nauka. Mnoge njene discipline utemeljene su u društvenom ponašanju i analizi društvenih struktura. Političku ekonomiju je tako nemoguće razumeti bez osnova mikro i makroekonomije; političku teoriju bez moralne i pravne filozofije itd. Fakultetu političkih nauka su stoga potrebni kursevi kao što su pravo, ekonomija, sociologija i filozofija.

Međutim, tim kursevima je, zauzvrat, potrebna manja ili veća revizija da bi se prilagodili činjenici da se održavaju na Fakultetu političkih nauka. Sociologija bi tako trebalo da se približi teoriji društvenog ponašanja. Na taj način ona bi, pored strukturalnih promenljivih varijabli, bacila više svetla i na promenljive koje dolaze iz sfere strateške interak-

cije aktera, a tiču se političkih odnosa. Kurs bi tako pripremio teren za ključne discipline i kurseve kao što su uporedna politička analiza, politička sociologija, međunarodni odnosi i analiza javnih politika, koji se oslanjaju na društveno ponašanje. Knjiga Jona Elstera *Explaining Social Behavior* (2007) bi, pored postojeće literature koja pokriva koncepte društvene strukture i kulture, mogla da služi kao primer obavezne literature za takav kurs.

Na kursu iz filozofije, koji se trenutno predaje kao uvod u klasičnu filozofiju, studenti slušaju o problemima koji su relevantni za filozofsko istraživanje, ali nisu relevantni za politikologe. Umesto toga, filozofija bi bila atraktivnija za politikologe ukoliko bi ih uvela u etičke teorije (prirodno pravo, kantijanska etika, tradicija društvenog ugovora, utilitarizam, konsenzkvencijalizam, deontologija) i teorije o etici (realizam, intuicionizam, naturalizam, subjektivizam, relativizam itd.). To bi pomoglo politikolozima da razumeju osnovne moralne koncepte koji se pojavljuju u nekim politikološkim disciplinama (dužnosti i obaveze, dobro, vrlina, ispravno i pogrešno, korisnost itd.), ali da razumeju i suštinu problema nekih od najinteresantnijih kontroverznih pitanja moralne filozofije kao što su svetsko siromaštvo, humanitarna vojna intervencija, eutanazija, abortus, poslovna etika, zločin i kazna itd., sa kojima će mnogi politikolozi morati da se suoče kasnije u svojim karijerama kao analitičari javnih politika, diplomate, socijalni radnici ili novinari. Na taj način filozofija bi se transformisala u pripremu za kurseve kao što su analiza javnih politika, savremena politička teorija i međunarodni odnosi na kojima se javlja najveći broj navedenih kontroverznih pitanja i koji se oslanjaju na ide-

je savremene političke filozofije. Knjiga Džona Rolsa *Lectures on the History of Moral Philosophy* (2000) mogla bi da služi kao primer obavezne literature za takav kurs. Još jedna dobra knjiga mogla bi da bude *Uvod u etiku* koju je priredio Piter Singer, a koja je na srpski jezik prevedena 2004. godine.

Kako je već pomenuto, savremena politička ekonomija bavi se pokušajem da se funkcionisanje političkih ustanova objasni ekonomskom logikom. Za politikologe je, stoga, neophodno da na početku studija imaju kurs koji će im omogućiti znanja iz mikro i makroekonomije. Za takav kurs mogu da posluže udžbenici kao što su Mankjuovi *Osnovi ekonomije* ili *Makroekonomija* Bena Barnakija i Roberta Frenka. Za osnove mikroekonomije može da posluži Frenkov *Microeconomics and Behavior* ili *Microeconomics* Pindajka i Rubensfelda. Navedeni udžbenici su veoma pristupačni politikolozima jer ne zahtevaju više od osnovnog matematičkog znanja i nisu preopterećeni složenim matematičkim nejednačinama, funkcijama i diferencijalima kojima su ekonomisti ponekad skloni, a s kojima politikolozi ne mogu da izađu na kraj.

Uvod u pravo je kao kurs značajno poboljšao kada su za obaveznu literaturu 2006. godine uvedene knjige Koste Čavoškog i Radmile Vasić *Uvod u pravo I i II*. Dodatna prilagođavanja bi podrazumevala uvođenje studenata u teme kao što su sudska revizija ustavnosti (*judicial review*), oblici pravnog poretka (civilno pravo i *common law*, konstitucionalizam, pravna struktura demokratije, administrativno pravo), izvori prava (prirodno pravo, čista teorija prava, formalizam itd.), koncepti sudijske nezavisnosti itd.

5. Politikološko istraživanje u Srbiji

Reforma nastavnog programa je neophodna da bi se uspešno školovali studenti koji će služiti u javnoj administraciji, diplomatiji, socijalnoj službi ili medijima. Međutim, verujem da će predložena reforma takođe unaprediti politikološko istraživanje u Srbiji. Politička nauka obogaćuje naše razumevanje sveta, odnosno institucija koje ga čine. Sve snažnije prisustvo metodološkog individualizma i istraživanja utemeljenog u novom institucionalizmu može nam pružiti bolje razumevanje o tome kako funkcionišu političke institucije.

Važnost institucionalizma potvrđuje se u najnovijem Oksfordskom priručniku za političku nauku (Goodin 2006-2008) gde je institucionalizam jedina oblast koja se ne može nazvati disciplinom, ali je ipak dobila čitav tom u seriji od deset tomova. Politikološko istraživanje u Srbiji ponovo ne uspeva da prati trendove. Koliko je meni poznato,

do kraja 2008. godine postojala je samo jedna studija u Srbiji (Pavlović i Antonić 2007) koja se oslonila na tip institucionalizma u političkoj nauci onako kako je on definisan u Pitersovoj *New Institutionalism in Political Sciences* (2005) ili u četvorotomnoj enciklopediji o institucionalizmu koju su uredili Pipers i Pjer (2007). Odsustvo novog institucionalizma iz politikološkog istraživanja u Srbiji izaziva nedoumice, budući da su neke verzije institucionalizma, kao što su normativni i istorijski institucionalizam, veoma bliske strukturalnom i kulturnom pristupu koji prihvata najveći broj srbijanskih društvenjaka (uključujući i one koji političkoj nauci poriču autonoman status). Reformom nastavnog programa omogućilo bi se da se kroz nekoliko decenija u politikološkim istraživanjima konačno nađe mesta za kvantitativne metode i uporednu analizu ustanova, te da politička nauka tako postane objašnjavačka, a ne više deskriptivna nauka.

LITERATURA

- Alt, James E. & Alesina, Alberto (1996). "Political Economy: An Overview", u: Goodin, R. E. & Klingeman, H-D. [ur.] *A New Handbook of Political Science*. Oxford University Press, str. 645-674.
- Antonić, Slobodan (2000). "Društveni sklopovi, politički delatnici, demokratski poredak", u: Lazić, Mladen [ur.] *Račji hod*. Beograd: Filip Višnjić, str. 65-170.
- Antonić, Slobodan (2001). "Poslednje greške i pad Slobodana Miloševića", u: Reč, br. 62, Beograd: Samizdat B92, str. 159-203.
- Antonić, Slobodan (2002). *Zarobljena zemlja: Srbija za vlade Slobodana Miloševića*. Beograd: Otkrovenje.
- Čupić, Čedomir [ur.] (2003). *Fakultet političkih nauka 1968-2003*. Beograd: FPN.
- Dogan, Mattei (1996). "Political Science and the Other Social Sciences", u: Goodin, R. E. & Klingeman, H-D. [ur.]

- A New Handbook of Political Science*. Oxford University Press, str. 97-130.
- Gligorov, Vladimir (1994). *Why Do Countries Break Up?* Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Golubović, Zagorka *et al.* (1995). *Društveni karakter i društvene promene*. Beograd: Filip Višnjić i Institut društvenih nauka.
- Goodin, Robert (2006-2008). *Oxford Handbook of Political Sciences*. Oxford University Press.
- Kasapović, Mirjana [ur.] (2007). *Izlazak iz množine*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
- Klingemann, Hans-Dieter & Dalton, Russel J. [ur.] (2007). *Political Behavior*. Oxford University Press.
- Kopstein, Jeffrey & Lichbach, Mark (2008). *Comparative Politics: Interests, Identities, and Institutions in a Changing Global Order*. Cambridge University Press. (3. izd.).
- Lazić, Mladen (1994a). *Sistem i slom*. Beograd: Filip Višnjić.
- Lazić, Mladen [ur.] (1994b). *Razaranje društva*. Beograd: Filip Višnjić.
- Landman, Todd (2003). *Issues and Methods in Comparative Politics*. Routledge.
- Marsh, David & Stoker, Gery (2002). *Theories and Methods in Political Science*. Palgrave.
- Marjanović, Jovan (1996). *Teorija politike*. Beograd: Univerzitet u Beogradu.
- Mankju, Georg (2006). *Osnovi ekonomije*. Beograd: Ekonomski fakultet.
- March, James G. & Olsen, Johan P. (1984). "The New Institutionalism: Organizational Factors in Political Life", u: *The American Political Science Review*, vol. 78, no. 3, str. 734-749.
- Nash, Kate & Scott, Alan (2001). *The Blackwell Companion to Political Sociology*. Basil Blackwell.
- Naj, Džozef (2006). *Razumevanje međunarodnih sukoba*. Beograd: Stubovi kulture.
- Elster, Jon (2007). *Explaining Social Behavior*. Cambridge University Press.
- Frank, Robert (2006). *Microeconomics and Behavior*. McGraw Hill.
- Frank, Robert & Barnake, Ben (2007). *Economics*. McGraw Hill.
- Pašić, Najdan (1982). "Protivrečan položaj političkih nauka", u: *Političke nauke i praksa socijalističkog samoupravljanja*. Beograd: Centar za marksizam Univerziteta u Beogradu, str. 21-26.
- Pavlović, Dušan (2001). *Akteri i modeli*. Beograd: Samizdat B92.
- Pavlović, Dušan [ur.] (2008). *Konsolidacija demokratskih ustanova u Srbiji. Godinu dana posle*. Beograd: Službeni glasnik.
- Pavlović, Dušan & Antonić, Slobodan (2007). *Konsolidacija demokratskih ustanova u Srbiji posle 2000. godine*. Beograd: Službeni glasnik.
- Peters, Guy (2005). *New Institutionalism in Political Science*. Continuum.
- Peters, Guy & Pierre, Jon [ur.] (2007). *Institutionalism*. Sage Publications.
- Rawls, John & Herman, Barbara (2000). *Lectures on the History of Moral Philosophy*. Harvard University Press.
- Sekelj, Laslo (1990). *Jugoslavija, struktura raspadanja*. Beograd: Rad.
- Singer, Piter [ur.] (2004). *Uvod u etiku*. Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Simeunović, Dragan (2002). *Teorija politike. Rider. I deo*. (Bez izdavača.)

Tadić, Ljubomir (1996). *Nauka o politici*. Beograd: BIGZ.

Theen, Rold H. W. & Wilson, Frank L. (2004). *Comparative Politics. An Introduction to Seven Countries*. Prentice Hall.

Weingast, Barry & Wittman, Donald (2006). "The Reach of Political Economy", u: Weingast, Barry & Wittman, Donald [ur.] *Oxford Handbook of Political Economy*. Oxford University Press, str. 3-28.

An Outline of the Position of Political Science in Serbia after 1989

SUMMARY The paper lays out an interpretation which could help political science in Serbia to: (a) establish itself as an independent academic discipline with a specific subject matter and method, and (b) get into line with the trends, approaches and methods which are currently predominant in American and European political science, required by the so-called Bologna reform. The paper advances the thesis that the current understanding of political science in Serbia lacks concepts, notions, paradigms and approaches stemming from methodological individualism, rational choice theory, social constructivism and new institutionalism in social sciences. The paper outlines the way in which these concepts and paradigms can be included in the political science curriculum and research.

KEYWORDS political science in Serbia, history of political science as a discipline in Serbia, political science and other social sciences